

7

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАЛЕННЯ, СКЛАДУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ДОННИХ ВІДКЛАДЕНЬ

ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ
РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ,
ВІДНОВЛЕННЯ
ДЕГРАДОВАНИХ І
МАЛОПРОДУКТИВНИХ ТА
РЕКУЛЬТИВАЦІЇ
ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ

Україна тривалий час виконує роль гаранта продовольчої безпеки на світовому ринку продовольства. Важливу роль у цьому контексті відіграє унікальний ґрунтово-земельний ресурсний потенціал.

В умовах воєнного стану економічні, екологічні та соціальні виклики продовольчого забезпечення України та світу суттєво загострилися. Сутність одного з цих викликів полягає в тому, що сьогодні має місце істотне посилення розвитку деградаційних процесів. Площа деградованих та малопродуктивних земель в Україні, за оцінками експертів, становить до 12-15 млн га. Внаслідок ведення воєнних дій ситуація значно погіршилася. На сьогодні під негативним впливом воєнних дій знаходиться більше 15 млн га земель, що спричиняє їх мілітарну деградацію.

У зв'язку з цим актуалізується питання, яке стосується розроблення необхідних і невідкладних заходів з поліпшення стану сільськогосподарських угідь, зокрема порушених в результаті воєнних дій. Одним із заходів з відтворення родючості деградованих ґрунтів та рекультивуації пошкоджених під час воєнних дій земель є використання місцевих сировинних ресурсів, зокрема донних відкладень (передусім мулу), видалених з дна водойм рибогосподарського призначення, які використовуються переважно на умовах оренди для потреб аквакультури. Ставковий фонд в Україні становить більше 40 000 ставків. Загальні запаси донних відкладень – 90-100 млн т.

Системний аналіз чинного вітчизняного законодавства свідчить, що це питання залишається фактично не врегульованим. Законодавець, закріплюючи вичерпний перелік робіт, які можуть проводитися на земельних ділянках дна водних об'єктів та потребують отримання спеціального дозволу на їх проведення, залишає поза увагою можливість використання дна водних об'єктів для видалення донних відкладень (зокрема мулу), які не відносяться до корисних копалин.

Дозвільний порядок видобування корисних копалин, в тому числі з дна водних об'єктів (наприклад, сапропелю та ін.) врегульований законодавством України про надра. Питання ж про видалення інших складових донних відкладень (зокрема мулу) залишається відкритим. Це дає підстави для висновку про те, що за відсутності передбаченого законодавством дозвільного порядку видобування мулу та його видалення може бути унормоване з урахуванням процесів дерегуляції у сфері земельних відносин. З цією метою пропонується внесення відповідних змін та доповнень до чинних законодавчих актів.

Пропонуємо внесення змін та доповнень до Земельного кодексу України, Водного кодексу України, Податкового кодексу України, Законів України «Про аквакультуру», «Про землекористування», «Про меліорацію земель», «Про охорону земель» для унормування таких питань:

1. Правового визначення донних відкладень та їхніх складових, які можуть використовуватися як місцеві сировинні ресурси для поліпшення стану деградованих і малопродуктивних земель, підвищення родючості ґрунтів та рекультивуації земель, порушених внаслідок воєнних дій.
2. Використання заходів рибогосподарської меліорації, які зобов'язані здійснювати суб'єкти аквакультури – орендарі та власники рибогосподарських технологічних водойм, як основи для видалення донних відкладень у процесі очищення водойм.
3. Запровадження бездозвільної процедури видалення донних відкладень для подальшого складування, тимчасового зберігання на відповідних земельних ділянках

та використання їх для підвищення родючості ґрунтів, поліпшення стану деградованих і малопродуктивних земель та рекультивації порушених земель, в тому числі пошкоджених в результаті воєнних дій.

4. Закріплення законодавчим шляхом необхідності розроблення спеціальних робочих проєктів землеустрою щодо видалення, складування, зберігання донних відкладень.
5. Визначення на законодавчому рівні основних пріоритетів у сфері використання донних відкладень шляхом закріплення положення про те, що ґрунтовий покрив земель (земельних ділянок) є об'єктом особливої охорони та державного контролю.
6. Закріплення на законодавчому рівні меліоративного заходу, пов'язаного з нанесенням донних відкладень (мулу), згідно з робочим проєктом землеустрою, на ґрунтовий покрив меліорованих земель з метою підвищення родючості ґрунтів, відновлення стану деградованих, малопродуктивних сільськогосподарських угідь та рекультивації порушених бойовими діями земель.

I. Доповнення, що пропонуються до кодексів України:

1. У Земельному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 3-4, ст. 27):

- 1) главу 12 доповнити новою статтею 64-1 «Донні відкладення та їх використання» такого змісту:

«Стаття 64-1. Донні відкладення та їх використання:

1. Донні відкладення – це мінеральні, органічні та інші компоненти, які осіли на дно водойми в результаті внутрішніх водоймищних процесів.
2. Донні відкладення у природному стані належать власнику земельної ділянки, на якій розташована водойма.
3. Донні відкладення, видалені на поверхню, належать власнику або користувачу водного об'єкту, який здійснив їх видалення.
4. Видалення з водойм донних відкладень, які є корисними копалинами (сапропель тощо), здійснюється відповідно до законодавства про надра.
5. Видалені донні відкладення можуть використовуватись для виготовлення агрохімікатів, відновлення родючості ґрунтів, поліпшення деградованих, малопродуктивних та інших порушених земель»

- 2) статтю 166 доповнити частиною третьою такого змісту:

«ґрунт, знятий під час проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, а також видалені з водойм донні відкладення використовуються для підвищення родючості ґрунтів, відновлення деградованих, малопродуктивних та рекультивації порушених земель»

2. У Водному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 24, ст. 189):

- 1) Статтю 86 доповнити частиною четвертою такого змісту:

«Видалення, складування та зберігання донних відкладень здійснюється суб'єктами аквакультури за робочими проєктами землеустрою та без отримання спеціального дозволу (крім сапропелю та інших корисних копалин)»

II. Доповнення, що пропонуються до законів України:

1. У Законі України «Про аквакультуру» (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 43, стор. 2285, стаття 616)

- 1) доповнити статтю 1 новою частиною такого змісту:

«Донні відкладення – це мінеральні, органічні та інші компоненти, які осіли на дно водойми в результаті внутрішніх водоймищних процесів.»

- 2) статтю 5 доповнити абзацом четвертим такого змісту:

«на використання видалених на поверхню донних відкладень для виготовлення агрохімікатів, відновлення родючості ґрунтів, поліпшення деградованих, малопродуктивних та інших порушених земель, а також на отримання доходу від їх реалізації».

- 3) доповнити новою статтю 18-1 «Видалення, складування та зберігання донних відкладень» такого змісту:

1. Суб'єкти аквакультури здійснюють заходи з рибогосподарської меліорації та проводять роботи з видалення донних відкладень (крім сапропелю та інших корисних копалин) і очищення водних об'єктів без спеціального дозволу.
2. Видалення, складування та зберігання донних відкладень здійснюється за робочими проектами землеустрою.
3. Контроль видалення, складування та зберігання донних відкладень здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель».

2. У Законі України «Про землеустрій» (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 36, стаття 282):

- 1) статтю 54 доповнити тестом такого змісту:

у частині першій після слів «робочі проекти землеустрою розробляються з метою здійснення заходів з ...» додати слова «видалення, складування та зберігання донних відкладень на відповідних земельних ділянках»;

частину четверту доповнити новим пунктом такого змісту:

«г-1) матеріали досліджень щодо потужності, запасів, хімічного та механічного складу донних відкладень».

3. У Законі України «Про охорону земель» (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 39, стаття 349):

- 1) статтю 27 доповнити тестом такого змісту:

в абзаці третьому частини першої після слів «з меліорації» додати слова «в тому числі рибогосподарської» на період «робіт з видалення, складування та зберігання донних відкладень»;

частину п'яту викласти у такій редакції:

«До заяви чи клопотання додаються (за наявності): робочий проєкт землеустрою, паспорт водного об'єкта».

4. У Законі України «Про меліорацію земель» (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 11, стаття 90)

1) у статті 25 після частини другої додати нову частину такого змісту:

«Власники, користувачі, в тому числі орендарі меліорованих земель можуть використовувати видалені з водойм донні відкладення для підвищення родючості ґрунтів, відновлення деградованих, малопродуктивних та рекультивації порушених земель»

2) статтю 30 частину першу доповнити підпунктом такого змісту:

«збереження і підвищення родючості ґрунтів»

3) у статті 33 частині четвертій після слів «погіршенню стану водних об'єктів» додати слова «та їх замуленню, у тому числі об'єктів меліоративної мережі або складової частини меліоративної мережі».

Реалізація наведених вище доповнень дозволить:

- застосовувати бездозвільний порядок видалення з дна рибогосподарських технологічних водойм донних відкладень, які не відносяться до корисних копалин, та забезпечувати в подальшому використання їх для поліпшення стану деградованих і малопродуктивних земель, підвищення родючості ґрунтів та рекультивації земель, порушених внаслідок воєнних дій;
- зменшити загрозу земельним ресурсам та ґрунтам від деградаційних процесів та сприяти зниженню рівня деградації земель сільськогосподарського призначення;
- підвищити ефективність державного контролю та моніторингу у сфері охорони ґрунтів та відтворення їх родючості на землях сільськогосподарського призначення;
- уповільнити процеси деградації ґрунтового покриву, захистити землі від деградації та відтворювати і підвищувати родючість ґрунтів;
- повернути до сільськогосподарського виробництва земельні ділянки, які пошкоджені внаслідок бойових дій;
- підвищити продуктивність сільськогосподарських угідь шляхом раціонального застосування донних відкладень для виготовлення агрохімікатів.

Крім того, нині ґрунтові ресурси зазнають масштабної руйнації, погіршення якості, посилення процесів деградації – фізичної, хімічної, фізико-хімічної, біологічної та ін. У зв'язку з цим актуалізується питання, яке стосується розроблення необхідних і невідкладних заходів з поліпшення стану сільськогосподарських угідь, у тому числі порушених в результаті воєнних дій.

Одним із можливих і перспективних заходів з відтворення родючості ґрунтів та рекультивації пошкоджених під час воєнних дій земель є використання місцевих сировинних ресурсів, зокрема донних відкладень, передовсім мулу, видалених з дна водойм рибогосподарського призначення, які використовуються переважно на умовах оренди для потреб аквакультури.

У процесі здійснення господарської діяльності суб'єктами аквакультури, пов'язаної з видаленням, складуванням та зберіганням донних відкладень, створюються умови для поліпшення стану деградованих, малопродуктивних та порушених, в тому числі бойовими діями, земель. Суб'єкти аквакультури несуть витрати, пов'язані з розробленням відповідного робочого проекту землеустрою, очищенням рибогосподарської технологічної водойми, видаленням, складуванням та зберіганням донних відкладень.

В існуючих сьогодні умовах, забезпечення ефективної діяльності названих суб'єктів господарювання в період воєнного стану вимагає від держави додаткових кроків їх підтримки, у тому числі шляхом надання окремих податкових пільг. Можливість надання таких пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи у сфері використання та охорони земель передбачена чинним земельним законодавством (ст. 27 Закону України «Про охорону земель»).

Пропонуємо внесення змін до Податкового кодексу України з метою стимулювання господарської діяльності, пов'язаної із видаленням, складуванням та зберіганням донних відкладень для поліпшення стану деградованих, малопродуктивних та пошкоджених земель, зокрема шляхом:

- економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель;
- надання податкових пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, спрямовані на забезпечення ефективного використання, відновлення та охорони деградованих, малопродуктивних та порушених земель.

Закріплення на законодавчому рівні та запровадження реального механізму економічного стимулювання заходів з охорони та збереження сільськогосподарських земель шляхом тимчасового звільнення від плати за землю (орендної плати та земельного податку) суб'єктів аквакультури на період видалення, складування та зберігання донних відкладень для поліпшення стану сільськогосподарських земель, відтворення родючості ґрунтів та рекультивації пошкоджених під час воєнних дій земель із залученням місцевих сировинних ресурсів.

Внести до Податкового кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., №№ 13-17, ст. 112) такі зміни:

- 1. У пункті 283.1.2 статті 283** після слів «земельні ділянки, що перебувають у консервації, або землі сільськогосподарських угідь, які перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння» додати слова «а також земельні ділянки, на яких виконують роботи з видалення, складування та зберігання донних відкладень на строк, визначений робочим проектом землеустрою»

2. У пункті 288.8 статті 288 після абзацу другого додати новий абзац такого змісту:

«Не нараховується орендна плата за договорами оренди земельних ділянок державної і комунальної власності, на земельні ділянки, щодо яких виконуються роботи з видалення, складування та зберігання донних відкладень на строк, визначений робочим проектом землеустрою»

Також актуалізується питання, яке стосується розроблення необхідних і невідкладних заходів з поліпшення стану сільськогосподарських угідь, у тому числі порушених в результаті воєнних дій.

Україна має унікальний ґрунтовий покрив, більше 60 % якого займають чорноземні ґрунти, що характеризуються високим потенціалом природної родючості. Однак, крім чорноземних ґрунтів значну площу складають малопродуктивні (піщані, еродовані, кислі, засолені, кам'янисті), деградовані (до 10-12 млн га) і техногенно забруднені землі (до 20 % від площі ріллі), а також землі, які постраждали від воєнних дій.

Разом з тим, видалення і застосування донних відкладень, зокрема мулу, є вагомим резервом підвищення продуктивності землеробства, поліпшення екологічного стану водойм, проведення рекультивації та структурної меліорації земель, у т.ч. земель, які постраждали від бойових дій.

У разі здійснення господарської діяльності суб'єктами аквакультури з видалення донних відкладень з рибогосподарських технологічних водойм, їх складування, зберігання на відповідних земельних ділянках обов'язково розробляються робочі проекти землеустрою, що мають за мету визначення основних проектних рішень, виконання яких забезпечує підвищення родючості ґрунтів та відновлення земель сільськогосподарського призначення, у тому числі пошкоджених під час воєнних дій. Розроблення таких проектів землеустрою здійснюється на замовлення суб'єктів аквакультури.

Виконання проектних робіт з видалення, складування та зберігання донних відкладень має відбуватися відповідно до положень робочих проектів щодо видалення, складування та зберігання донних відкладень, які не відносяться до корисних копалин. Такі проекти характеризуються особливостями, що мають бути враховані Правилами розроблення робочих проектів землеустрою. Це новий вид робочих проектів землеустрою, які повинні бути унормовані Правилами розроблення проектів землеустрою.

Пропонуємо внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 572 «Про затвердження Типового договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом» та від 02.02.2022 р. № 86 «Про затвердження Правил розроблення робочих проектів землеустрою» з метою підвищення ефективності господарської діяльності, пов'язаної з видаленням, складуванням та зберіганням донних відкладень для поліпшення стану деградованих, малопродуктивних та пошкоджених бойовими діями земель, зокрема шляхом:

- доповнення Правил розроблення робочих проектів землеустрою самостійним видом робочих проектів землеустрою, регламентація якого має відбуватися правовими приписами Розділу VII «Робочі проекти землеустрою щодо видалення, складування та зберігання донних відкладень на відповідних земельних ділянках»;

- деталізації та конкретизації положень чинних законодавчих актів, які регулюють відносини у сфері видалення, складування та зберігання донних відкладень для підвищення родючості ґрунтів та відновлення земель сільськогосподарського призначення, у тому числі пошкоджених під час воєнних дій.

1. У постанові Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 572 «Про затвердження Типового договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом»:

- 1) пункт 31 доповнити абзацом 4 такого змісту:

«виконувати роботи з рибогосподарської меліорації водного об'єкта»

- 2) пункт 31 доповнити абзацом 5 такого змісту:

«розпоряджатися видаленими на поверхню донними відкладеннями»

2. У постанові Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86 «Про затвердження Правил розроблення робочих проектів землеустрою»:

- 1) пункт 2 викласти в такій редакції:

«Робочі проекти землеустрою розробляються з метою здійснення заходів з рекультивації порушених земель, зняття та перенесення родючого шару ґрунту, консервації земель, поліпшення стану сільськогосподарських угідь і лісових земель, видалення, складування та зберігання донних відкладень на відповідних земельних ділянках, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, пересушення, зсувів, ущільнення, підкислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами»

- 2) доповнити постанову Розділом VII такого змісту:

«Розділ VII «Робочі проекти землеустрою щодо видалення, складування та зберігання донних відкладень на відповідних земельних ділянках».

Метою розроблення робочих проектів землеустрою щодо видалення, складування та зберігання донних відкладень на відповідних земельних ділянках є визначення основних проектних рішень, виконання яких забезпечує підвищення родючості ґрунтів, відновлення деградованих, малопродуктивних та рекультивації порушених земель.

Вихідними даними для проектних робіт є:

- паспорт водного об'єкта (за наявності);
- результати досліджень потужності і запасів донних відкладень (у разі відсутності паспорта водного об'єкта, відсутності зазначених показників у паспорті водного об'єкта або якщо паспорт водного об'єкта розроблений раніше ніж за 5 років до початку розроблення робочого проекту землеустрою);
- результати дослідження хімічного та механічного складу донних відкладень, які включають такі показники:
 - масову частку органічної речовини, %;
 - масову частку загального вуглецю, Сзаг, %;

- масову частку загального (N, %) та амонійного азоту (N-NH₄, мг/кг);
- масову частку загального фосфору, P₂O₅, %;
- масову частку загального калію, K₂O, %;
- рН розчину визначеної концентрації, од. рН
- вміст фізичної глини, %
- масову частку свинцю, Pb, мг/кг
- масову частку кадмію, Cd, мг/кг
- масову частку хрому, Cr, мг/кг

Завдання на розроблення робочого проєкту землеустрою затверджується замовником (власником або користувачем водного об'єкта) та повинне включати:

- інформацію про замовника та розробника робочого проєкту;
- підстави для виконання робіт;
- характеристику ділянки дна водного об'єкта, з якої планується видалення донних відкладень;
- характеристики земельних ділянок, на яких планується складування та/або зберігання видалених донних відкладень;
- мету розроблення робочого проєкту (визначення основних проєктних рішень, що забезпечують здійснення заходів з покращення екологічного стану водного об'єкта, в тому числі рибогосподарської меліорації);
- вихідні дані для здійснення заходів з покращення екологічного стану водного об'єкта, в тому числі рибогосподарської меліорації;
- результат виконаних робіт – робочий проєкт землеустрою щодо видалення, складування та зберігання видалених донних відкладень, в якому відзначається зокрема таке:
 - характеристики (склад) видалених донних відкладень;
 - місце, спосіб та засоби видалення донних відкладень;
 - місце, спосіб та засоби складування та зберігання видалених донних відкладень;
 - строки проведення робіт з видалення, складування та зберігання донних відкладень;
 - розрахунки кошторисної вартості, щодо впровадження запроєктованих заходів з видалення донних відкладень;
 - кошторисна вартість запроєктованих робіт.

Робочий проєкт землеустрою щодо видалення, складування та зберігання донних відкладень на відповідних земельних ділянках розробляється на замовлення власника або користувача водного об'єкта»

Сьогодні в умовах воєнного стану земельні, водні, лісові та інші природні ресурси зазнають масштабної руйнації, погіршення якості, посилення процесів деградації як результат збройної агресії росії.

У зв'язку з цим актуалізується питання, яке стосується розроблення необхідних і невідкладних заходів з поліпшення стану природних ресурсів, зокрема сільськогосподарських угідь, у тому числі порушених воєнними діями. Використання місцевих сировинних ресурсів, зокрема, донних відкладень, може слугувати сировиною для виробництва добрив, ґрунтополіпшувачів та є перспективним заходом для підвищення родючості малопродуктивних і деградованих земель.

Внесення змін та доповнень до чинного законодавства України має забезпечувати: по-перше, відновлення екосистеми водного об'єкта, по-друге, видалення донних відкладень (крім сапропелю та інших корисних копалин) власниками та орендарями рибогосподарських технологічних водойм у процесі здійснення ними рибогосподарської меліорації відповідно до Закону України «Про аквакультуру» та очищення таких водойм.

Видалені суб'єктами аквакультури донні відкладення, зокрема мул, мають складуватися та зберігатися на відповідних земельних ділянках та в подальшому використовуватися в аграрній сфері.

Основним документом, який повинен бути покладений в основу здійснення рибогосподарської меліорації, є паспорт водного об'єкта, механізм розроблення якого унормований спеціальним наказом, яким затверджено Порядок розроблення паспорта водного об'єкта.

Видалення донних відкладень та очищення водойми з метою відновлення її екосистеми здійснюється відповідно до показників паспорта водного об'єкта, що характеризують конкретну водойму.

З метою забезпечення відновлення і функціонування водних екосистем та дотримання природоохоронних вимог у процесі експлуатації водних об'єктів, зокрема при здійсненні рибогосподарської меліорації, **пропонуємо внести до Наказу Мінприроди України від 18.03.2013 р. № 99 «Про затвердження Порядку розроблення паспорта водного об'єкта»** такі зміни:

- 1) п. 4.3 Характеристика водного об'єкта, доповнити таким змістом:

«потужність і запаси донних відкладень, хімічний та механічний склад»

» Реалізація запропонованих доповнень дозволить систематизувати та закріпити на законодавчому рівні терміни, правила та вимоги щодо видалення, складування та зберігання донних відкладень (окрім корисних копалин), а в подальшому сприятиме прийняттю управлінських рішень та розробці стратегій поводження з донними відкладеннями (окрім корисних копалин) рибогосподарських водойм для відновлення родючості ґрунтів, поліпшення стану деградованих, малопродуктивних та інших порушених ґрунтів, у тому числі в період дії правового режиму воєнного стану.